

УДК 378. 22.016:5:[373.5]

ЛЕСЯ КРУПІНА

ORCID: 0000-0001-5647-0237

(Полтава)

ОСОБЛИВОСТІ ДОПРОФЕСІЙНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПЕДАГОГІЧНИХ ЛІЦЕЯХ УКРАЇНИ

У статті висвітлено особливості забезпечення наступності та неперервності допрофесійної педагогічної підготовки старшокласників, розкрито зміст і форми організації профорієнтаційної діяльності у комплексі «ліцей – педагогічний коледж», спрямовані на врахування вікових та індивідуальних особливостей дітей. Обґрунтовано необхідність мотивації професійного вибору, розвитку педагогічних нахилів і здібностей учнів на основі особистісного та інтегративного наукових підходів до системи допрофесійної педагогічної орієнтації у педагогічних ліцеях і коледжах.

Ключові слова: майбутні вчителі, допрофесійна педагогічна підготовка, комплекс «ліцей – педагогічний коледж, система профорієнтаційної діяльності, професійне самовизначення старшокласників.

Постановка проблеми. Профорієнтаційна робота загальноосвітніх навчальних закладів на сучасному етапі розвитку освіти стає ланкою, що об'єднує безперервну освіту і сферу майбутньої професійної діяльності, сприяє підготовці молодих людей до свідомого вибору майбутньої професії та спрямована на підвищення ефективності реалізації особистісного потенціалу для задоволення власних і суспільних потреб. Педагогічна підтримка професійного самовизначення старшокласників – це одна з функцій профорієнтаційного призначення, яка сприяє наданню допомоги дітям в усвідомленому і ранньому виборі майбутньої професійної діяльності. Особливості сучасної соціокультурної ситуації, зростаюча потреба старшокласників в інтегративній і впорядкованій профорієнтаційно значимій інформації, її оцінці та проектуванні на майбутню професійну діяльність визначили необхідність виділення інформаційного, проектувального й оцінного аспекту профорієнтаційної діяльності та необхідність надання учням своєчасної педагогічної підтримки в їхньому професійного самовизначенні. Педагогічна підтримка професійного самовизначення на педагогічні професії спрямована на усунення розбіжностей між освітніми системами загального і професійного призначення, на підвищення мотивації учнів старших класів залишатися в освітній галузі. Метою такої педагогічної підтримки є узгоджена інтегративна взаємодія елементів системи, яка забезпечує створення оптимальних умов розвитку особистості на етапі самовизначення особистості. Також педагогічна підтримка зумовлює керованість і цілеспрямованість процесу соціалізації особистості і її професійно-педагогічне самовизначення в умовах ринку освітніх послуг. Актуальність профорієнтації на педагогічні професії нині також пов'язана з тим, що спостерігається зниження престижу педагогічної діяльності у молоді. Спостережено те, що більшість студентів педагогічних коледжів та вишів не планують пов'язати свою майбутню професійну діяльність з освітою. Цей факт пояснюємо тим, що частина абітурієнтів педагогічних ВНЗ недостатню усвідомлюють діяльність педагога, стають випадковими студентами в цій сфері професійної освіти. У зв'язку з цим важливим компонентом підготовки педагогічних кадрів є профорієнтаційна робота в школах, ліцеях, коледжах та виявлення і професійне спрямування молоді, яка має схильність до педагогічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Із означеної педагогічної проблеми показав, що вітчизняними та зарубіжними науковцями глибоко досліджено різні аспекти профорієнтаційної педагогічної діяльності. Методолого-теоретичний аспект є стрижневим у вирішенні означеної проблеми, оскільки пояснює парадигму допрофесійної підготовки з точки зору системного підходу. Так, розробку концептуальних засад професійної орієнтації здійснювали вітчизняні вчені Ю. Гільбух, М. Захаров, Є. Клімов, Л. Кравченко, В. Назімов, Н. Ничкало, К. Платонов, Н. Побірченко, В. Рибалка, Є. Саруханов, С. Сотнікова, Б. Федоришин та ін. Серед зарубіжних науковців виділяємо Є. Гінзберга, Д. Дьюї, Т. Каплоу, Д. Сьюпера, Д. Холланда та ін., результати досліджень яких збагачують розуміння проблеми допрофесійної підготовки учнівської молоді. Неперервність і наступність у професійній педагогічній освіті вивчалися переважно у «горизонтальній» площині, тобто, дослідження стосувалися одного освітнього рівня, для якого обґрунтовувалися шляхи допрофесійної підготовки: проблеми змісту профорієнтаційної роботи (П. Атутов, В. Мадзігон, Н. Матяш, М. Тименко та ін.), її організації та взаємозв'язку з навчально-виховною й управлінською діяльністю загальноосвітнього навчального закладу (Л. Григорчук, Л. Костельна, В. Романчук, Я. Цехмістер та ін.). Водночас аспект наступності та неперервності педагогічної професійної орієнтації у навчальному комплексі «ліцей – педагогічний коледж» досліджений недостатньо.

Мета статті – з'ясувати особливості забезпечення наступності та неперервності педагогічної профорієнтації старшокласників у комплексі «ліцей – педагогічний коледж»; дослідити зміст і форми організації такої профорієнтаційної діяльності, спрямовані на врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів, формування мотивації професійного вибору, інтересів, нахилів і здібностей на основі особистісного та інтегративного підходів до системи допрофесійної педагогічної орієнтації у педагогічних ліцеях і коледжах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Популяризація професії педагога і формування в учнів професійно важливих мотивів, якостей, особистісних рис необхідних для отримання педагогічної професії, потребують реалізації комплексу заходів щодо організації відповідного змісту профорієнтаційної роботи серед старшокласників, спрямованої на виникнення стійкого інтересу до педагогічної професії, розвиток основних умінь і навичок, необхідних для майбутньої педагогічної діяльності, підвищення рівня педагогічної підтримки професійного самовизначення на педагогічні професії.

Свідомий вибір і освоєння педагогічної професії можливі лише при наявності у майбутнього педагога ціннісно-сислової життєвої позиції, адекватної його майбутній соціальній місії. У педагогічні вищі навчальні заклади нині переважно приходять юнаки та дівчата, які не мають відповідної професійної спрямованості на педагогічну діяльність, не готові до виховної роботи, яка й не входить до системи їхніх пріоритетних життєвих цінностей. Аналіз комплексу досліджень свідчить, що рівень мотивації майбутньої професійної діяльності та педагогічної культури у більшості студентів, котрі щойно вступили до педагогічних вишів, досить низький і потрібні спеціальні зусилля для його підвищення. З огляду на це, існує необхідність у цілеспрямованій допрофесійній підготовці майбутніх учителів у навчальному комплексі «ліцей – педагогічний коледж», зорієнтованій на формування ціннісно-сислової структури особистості старшокласника як майбутнього вчителя, що володіє базовими педагогічними поняттями й уміннями. Проблема допрофесійної підготовки старшокласників як майбутніх учителів може бути вирішена шляхом утворення інноваційної мережі ліцеїв, гімназій, спеціалізованих профільних класів загальноосвітніх шкіл, де проходить раннє й поглиблене формування в учнів якостей особистості, без яких не можлива майбутня педагогічна діяльність. Учені зазначають, що для сучасного стану теорії і практики професійної орієнтації на педагогічну професію характерні протиріччя між: потребою суспільства в учителіві, орієнтованому на компетентнісну модель навчання, здатному до проектування і реалізації сучасних освітніх систем і технологій та недостатньою розробленістю теоретичних основ професійної соціалізації вчителів; затребуваністю реальних систем допрофесійної відбору і включення майбутніх учителів у ситуацію професійного розвитку та недостатньою обґрунтованістю

систем формування спрямованості на педагогічну діяльність у молодих людей у спеціалізованих профільних освітніх установах з педагогічної орієнтацією; необхідністю мати чіткі уявлення про структуру, функції і технології допрофесійної підготовки майбутніх учителів до педагогічної діяльності та слабкою представленістю цих аспектів у науці, відсутністю різнобічної рефлексії функціонуючих зразків подібного досвіду [1]. Зазначені суперечності конкретизують проблему дослідження потребами обґрунтування цілей, змісту, системи засобів і організаційних форм професійно-педагогічної спрямованості освіти старшокласників в умовах комплексу «ліцей – педагогічний коледж», зорієнтованої на підготовку до педагогічної професії переважно молоді із сільської місцевості.

Окремі дослідники [2; 3] у зв'язку із зазначеним вище вводять до наукового обігу поняття «профорієнтаційної компетентності», яку визначають як здатність особистості до об'єктивної оцінки соціально-економічної ситуації, планування перспектив власного професійного зростання, соціально-професійної адаптації та мобільності. Оскільки професійні компетентності – це новоутворення, які потім виявляються в загальній компетентності особистості, можна припустити, що це відображається в станах готовності майбутнього вчителя:

- відчувати потребу в освітній та професійній самоідентифікації, самовираженні в освітній та професійній спільноті, продуктивному освоєнні освітнього середовища;
- усвідомлювати пропонувані школою варіанти профільного навчання і конструювати власні версії освітнього та професійного самопросування;
- здатності ставити освітню та професійну мету і прагнути до її досягнення;
- брати участь у створенні особистісно-значущих освітніх продуктів, що відіграють роль профільних і професійних проб;
- володіти різноманітними способами діяльності, які сприяють вибору майбутньої педагогічної освітньої траєкторії і професійного становлення в умовах мінливого суспільства і формування ринку освітніх послуг.

Щоб вирішити завдання розвитку педагогічної профорієнтаційної компетентності старшокласників, зміст професійного самовизначення має бути варіативним, включати в себе майбутні альтернативні способи побудови сценарію професійного майбутнього; він повинен відображати як стан освітньо-професійного середовища, так і потреби самовизначення особистості в ситуації реального професійного вибору [1]. З педагогічної точки зору ефективність вибору професії вчителя передбачає відповідність індивідуального її розуміння рекомендаціям педагогів, що працюють із конкретним учнем. При цьому необхідно, щоб педагогічні рекомендації враховували як особистісні, так і суспільні потреби. Результативність таких рекомендацій визначається збільшенням кількості учнів, які обирають педагогічні професії, свідчить про вищу дієвість профорієнтаційної роботи окремих педагогів і навчальних закладів загалом.

До основних результативних критеріїв і показників ефективності профорієнтації майбутніх учителів у процесі допрофесійної підготовки у навчальному комплексі «ліцей – педагогічний коледж» першочергово відносимо:

- достатню інформацію про педагогічну професію та шляхи її здобуття, адже без чіткого уявлення про зміст, специфіку та умови праці в обраній професії майбутній учитель не зможе зробити обґрунтованого її вибору; показником достатності інформації у цьому випадку є чітке уявлення учнів про вимоги педагогічної професії до людини, конкретного місця її отримання, потреб суспільства в освітянах;
- потребу старшокласників у обґрунтованому виборі професії, показниками сформованості якої є самостійно демонстрована ними активність із отримання необхідної інформації про педагогічні професії, бажання проби своїх сил у конкретній освітній діяльності, самостійне складання свого професійного плану тощо;
- упевненість старшокласника як майбутнього вчителя в соціальній значущості педагогічної праці, сформоване ставлення до неї як до життєвої цінності, оскільки за даними соціологічних досліджень життєвих пріоритетів учнів 9-11 класів ставлення до праці як до життєвої цінності співвідноситься у них із потребою в обґрунтованому виборі професії;

– рівень самопізнання старшокласника як майбутнього вчителя залежність його обґрунтованого вибору від глибокого усвідомлення професійно важливих якостей; при цьому необхідно враховувати, що лише кваліфікований педагог може надати учневі повну й адекватну педагогічну підтримку та донести інформацію про професійно важливі якості, необхідні для професії вчителя;

– наявність у старшокласників як майбутнього вчителя професійного плану, обґрунтованість якого підтверджується показником професійного самовизначення на педагогічну професію, вмінням співвідносити вимоги професії вчителя до людини зі знанням своїх індивідуальних особливостей, саме тих із них, які безпосередньо впливатимуть на успіх у майбутній професійній педагогічній діяльності.

До основних процесуальних ознак ефективності профорієнтаційної роботи зі старшокласниками як майбутніми вчителями варто віднести: індивідуальну спрямованість будь-якого профорієнтаційного впливу (врахування особистісних якостей учнів, характеру сімейних взаємин, досвіду навчання в школі та в позашкільних закладах, розвитку професійно важливих якостей тощо) та зорієнтованість профорієнтаційних впливів на різнобічний розвиток особистості кожного учня (надання свободи у виборі професії, створення можливості для проби сил в різних аспектах педагогічної професійної діяльності, стимулювання активності в самостійному виборі сфери професійної діяльності та побудові професійного плану).

Одним із важливих практичних завдань допрофесійної підготовки учнів, які свідомо йдуть до педагогічних ВНЗ у навчальному комплексі «ліцей – педагогічний коледж» є створення умов для розвитку їхніх творчих здібностей на основі особистісного підходу, глибоке ознайомлення з особливостями професії педагога, формування високоморальних особистостей, адже вчителями мають бути не ті, хто любить якийсь окремих шкільний предмет, а ті, хто любить дітей, може зрозуміти іншу людину так, як себе, володіє мистецтвом спілкування і переконування та ще багатьма додатковими якостями, що роблять учителя цікавим для його майбутніх вихованців.

Виходячи з цього, мета допрофесійної педагогічної підготовки полягає не в трансляції знань, а в створенні середовища і формуванні досвіду професійного проектування, які допоможуть учням відкрити і добути знання для самих себе, спрямувати їх на розвиток суспільства. Це стає можливим, якщо в ліцеї при педагогічному коледжі застосовуються сучасні інтерактивні освітні технології корпоративного навчання. Успішному професійно-ціннісному самовизначенню старшокласників сприяють активізуючі проблемно-орієнтовані технології, особистісно-орієнтовані технології розвитку професійно важливих якостей, інноваційні технології управління проектами (project management), технології відкритої освіти тощо. Упровадження інноваційних технологій корпоративного навчання істотно змінює «дидактичний ландшафт» загальної та професійної освіти і зумовлює зміну його методичної парадигми. Загальновідомо, що система корпоративної освіти будується на принципах педагогіки співробітництва, у основі якої – спільні педагогічні цінності, навчання технологіям взаємної підтримки, освоєння моделей комплементарної, взаємодоповнювальної пізнавальної активності учнів, опанування елементами педагогічного досвіду.

У окреслених вище обставинах зміст професійного самовизначення має бути різноманітним і варіативним, містити альтернативні варіанти побудови сценаріїв професійного майбутнього. У зв'язку зі з'явою професійного педагогічного самовизначення кожного старшокласника змінюється і спосіб його інформаційно-педагогічної підтримки. Технологію інформаційно-педагогічної підтримки професійного самовизначення розглядаємо як складний процес взаємодії суб'єктів професійного простору: педагога-профорієнтолога, старшокласника, що самовизначається та освітнього середовища.

Саме тому до змісту допрофесійної підготовки, крім предметів «Педагогіка», «Культура українського мовлення», «Етична грамати́ка», «Риторика», «Психологія» тощо, для підготовки ліцеїстів до навчання у педагогічному виші нами рекомендовано ввести факультативний курс «Юний педагог» (або «Майбутній учитель» чи «Основи педагогічної професії»), на заняттях із якого старшокласники як майбутні вчителі зможуть ознайомитися

з основами педагогічних знань і методик викладання. У рамках факультативу уявлення про зміст та умови праці в обраній професії старшокласник як майбутній учитель зможе набутися під час практичних занять, наприклад, у дитячому садку чи в школі I ступеня. Спробувати свої сили в конкретній освітній діяльності, самостійно вдосконалити свій професійний план учні можуть під час проведення в ліцеї Дня дублера (з подальшим обговоренням результатів проведених старшокласниками занять та з визначенням у закладі кращого «вчителя-дублера» року). Спільна робота ліцею з викладачами кафедр педагогіки і психології педагогічного коледжу сприятиме інформуванню про професійно важливі якості, потрібні для професії вчителя, що можливо також за умов створення творчих спілок із представниками наукових інституцій та вищих педагогічних навчальних закладів; індивідуальний характер профорієнтаційного впливу досвіду навчання в школі можливо враховувати під час написання студентами таких вищих курсових, науково-дослідницьких робіт, до яких потрібно вводити елементи пошуку, уміння ставити й обґрунтовувати ідеї, гіпотези тощо. Допрофесійна педагогічна підготовка старшокласників у ліцеї на засадах системного підходу покликана, по-перше, озброїти їх як майбутніх учителів методами наукового дослідження, ввести в світ наукових педагогічних проблем; по-друге, має сприяти формуванню якісно нового вчителя для нової української школи. Наприклад, тематика наукових робіт учнів у секції «Педагогіка» Малої академії наук може бути присвячена вивченню питань: «Методика проведення нестандартних уроків» (з різних предметів), «Формування творчої особистості учня у школі I ступеня», «Роль батьків у підготовці дитини до школи» тощо.

Система профорієнтаційної педагогічної діяльності у комплексі «ліцей – педагогічний коледж» дозволить старшокласникові усвідомити вибір професії вчителя, здійснити якісне професійне самовизначення, набутися особистісно-важливих компетентностей для подальшої освіти і життя, а організаторам освітньої діяльності забезпечити педагогічну підтримку кожного такого учня за індивідуальними програмами супроводу і навчальними планами з урахуванням їхніх життєвих і професійних запитів.

Водночас вищі педагогічні навчальні заклади за умови вдосконалення профорієнтаційної роботи зможуть досягти нової якості відбору абітурієнтів, зростання кількості студентів, мотивованих на отримання педагогічної професії; індивідуалізація освітнього процесу, збільшення кількості старшокласників як абітурієнтів, здатних виконувати організаторські та педагогічні функції у процесі проведення занять і виховних заходів, сприятиме розширенню можливостей освітнього простору, визначенню нових способів взаємодії школи і соціуму, підвищенню конкурентоспроможності вишу на ринку освітніх послуг.

Висновки. Отже, реалізація програм допрофесійної педагогічної підготовки у навчальному комплексі «ліцей – педагогічний коледж» забезпечить інтеграцію зусиль роботодавців, адміністрації ліцеїв і педагогічних коледжів, відповідальних у питаннях професійного самовизначення випускників педагогів на здобуття педагогічних професій у вищих навчальних закладах. Також це дозволить організувати професійне просвітництво учнів, ознайомлення учнів і батьків з потребами регіону в педагогічних кадрах на найближчу перспективу, забезпечити співпрацю з усіма зацікавленими сторонами. Результатом такої профорієнтаційної роботи стане збільшення кількості випускників, які вступають на педагогічні спеціальності і потім повертаються на роботу в школи.

Перспективу дослідження становить вивчення теоретичних та практичних питань допрофесійної гуманітарно-педагогічної підготовки старшокласників у системі «багатопрофільний ліцей – педагогічний коледж», профорієнтаційної роботи вчителів загальноосвітніх шкіл.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Лозовецька В.Т. Професійна орієнтація молоді в умовах сучасного ринку праці: Монографія / В.Т. Лозовецька. – К.: Інститут професійно-технічної освіти НАПН України, 2012. – 162 с.
2. Професійна орієнтація: теорія і практика: наук.-метод. посібн. [для педагогічних працівників] / За ред. О.В. Мельника. – Івано-Франківськ: «Тіповіт», 2011. – 279 с.

3. Процко Х.В. Характеристика критеріїв та рівнів сформованості профорієнтаційної компетентності майбутніх учителів технологій / Х.В. Процко // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. – Вип. 71. – Серія : Педагогічні науки. – Чернігів: ЧДПУ, 2009. – С. 121-124.

REFERENCES

1. Lozovetska V.T. Profesiina oriiientatsiia molodi v umovakh suchasnoho rynku pratsi: Monohrafiia / V.T. Lozovetska. – K.: Instytut profesiino-tekhnicnoi osvity NAPN Ukrainy, 2012. – 162 s.
2. Profesiina oriiientatsiia: teoriia i praktyka: nauk.-metod. posibn. [dlia pedahohichnykh pratsivnykiv] / Za red. O.V. Melnyka. – Ivano-Frankivsk: «Tipovit», 2011. – 279 s.
3. Protsko Kh.V. Kharakterystyka kryteriiv ta rivniv sformovanosti proforiiientatsiinoi kompetentnosti maibutnykh uchyteliv tekhnolohii / Kh.V. Protsko // Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. – Vyp. 71. – Seriiia : Pedahohichni nauky. – Chernihiv: ChDPU, 2009. – S. 121-124.

LESIA KRUPINA

THE PECULIARITIES OF PRE-PROFESSIONAL PEDAGOGICAL TRAINING OF HIGHSCHOOL STUDENTS IN PEDAGOGICAL LYCEUMS OF UKRAINE

Annotation. The article highlights the features of continuity and continuity of pre-professional pedagogical preparation of senior pupils, discloses the content and forms of organization of vocational guidance in the complex "Lyceum - Pedagogical College", aimed at taking into account the age and individual characteristics of children. The necessity of motivation of professional choice, development of pedagogical inclinations and abilities of students on the basis of personal and integrative scientific approaches to the system of pre-professional pedagogical orientation in pedagogical lyceums and colleges is substantiated.

The purpose of preprofessional pedagogical training, which provides for the creation of an educational environment and the formation of professional design expertise, will help students to discover and acquire knowledge for themselves, direct them to the development of society through the introduction of modern interactive educational technologies of corporate learning, activating their problem-oriented technologies, personally oriented technologies of development of professionally important qualities, innovative technologies of project management, toy education. It has been established that the introduction of innovative technologies of corporate learning significantly changes the "didactic landscape" of general and vocational education and causes a change in its methodological paradigm.

The requirements for the content of professional self-determination, which must be diverse and varied, should be set out, and alternative options should be included for constructing professional future scenarios. It is recommended for the content of pre-professional training for the preparation of lyceum students for the teaching in the pedagogical high school to introduce an optional course "Young teacher" (or "Future teacher" or "Fundamentals of the pedagogical profession"), in which classes as future teachers will be able to get acquainted with the basics of pedagogical knowledge and techniques teaching. Within the framework of the elective presentation of the content and working conditions in the chosen profession, the senior pupil will be able to gain a future teacher during practical classes, for example, in kindergarten or in the school of the 1st degree.

The pre-professional pedagogical preparation of senior pupils in the lyceum on the basis of a systematic approach is grounded, firstly, to equip them as future teachers by methods of scientific research, to introduce scientific pedagogical problems into the world; and secondly, it should contribute to the formation of a qualitatively new teacher for a new Ukrainian school.

Keywords: *future teachers, pre-professional pedagogical training, a complex of «lyceum «pedagogical college», a system of vocational guidance, professional self-determination of high school students.*

Одержано 15.08.2017 р.